

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2023

Sayı/Hejmar/Issue: 7

e-ISSN 2717-8315

Doi: 10.55118/kurdiyât.1295408

Rûpel/Sayfa Page: 9-26

Cureya Nivîsarê/Makale Tûrû/Article Types:
Nivîsara Lêkolînê/Araştırma Makalesi/Research
Article
Dema Hatînê/Geliş Tarihi/Received: 10.05.2023
Dema Pejirandinê/Kabul Tarihi/Accepted:
08.06.2023
Halit Ertaş, Yüksek Lisans, Mardin Artuklu
Üniversitesi.
halitertas0000@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2743-2394

Atf: Ertaş. H. (2023). "Jiyana Pîroz" a Mela
'Eladînê Kopî: Siyereke Menzûm di Edebiyata
Kurdî de", Kurdiyât, 7, 9-26
Citation: Ertaş. H. (2023). "Mullah 'Aladdin
Kopî's "Jiyana Pîroz": A Poetic Siyar in Kurdish
Literature", Kurdiyât, 7, 9-26

"JIYANA PÎROZ" A MELA 'ELADÎNÊ KOPI: SIYEREKE MENZÛM DI EDEBIYATA KURDÎ DE

Halit ERTAŞ

Kurte

*Siyer ew cure zanist e ku jiyana Hz. Pêxemberî ji xwe re dike babet. Bi gotineke di ji wan berheman re siyer tê gotin yên ku jiyannameya Pêxemberî bo xwe dikin mijara sereke. Bi rengekî siruştî cara pêşîn di edebiyata erebî de derketiye meydana. Her li dû vê yekê, di edebiyata miletên musulman de reng ve-daye. Her wekî erebî û farisî û tirkî, di nav edebiyata kurdan de jî derketiye meydana û bi zaravayên kurdî gelek nimûneyên wê çêbûne. Mijara vê gotarê jî siyera menzûm a Mela 'Eladînê Kopî ye. Mela 'Eladîn di vî biwarî de berhemeke menzûm nivîsiye û navê wê jî daniye *Jiyana Pîroz*. Amanca me di vê gotarê de nasandin û lêhûrbûna vê siyera menzûm e ji layenê naverok û şeweyê ve. Her weha bi xêra vê xebatê di edebiyata kurdî ya klasîk de berhemeke nû di literatûrê de zêde dibe. Di encama vê xebatê de hate dîtin ku *Jiyana Pîroz* siyereke menzûm e, taybetiyên xweser di xwe de dihevine, ji layenê teşeyê ve di forma mesnewiyê de hatiye nivîsin, ji layenê zimên ve rewan û zelal e; her weha ji layenê naverokê ve jî tenê serdema Mekkeyê ji xwe re kiriye babet.*

Peyvên Sereke: Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Jiyana Hz. Pêxember, Siyerên Kurdî, Mela 'Eladînê Kopî, Jiyana Pîroz.

Kürt Edebiyatında Manzum Bir Siyer Örneği: Molla Alaeddin Kopî'nin “Jiyana Pîroz” Adlı Eseri

Özet

Siyer Hz. Peygamberin hayatını konu edinen bilim dalıdır. Başka bir deyişle Peygamberin hayatını konu alan eserlere siyer denir. Tabii olarak ilk defa Arap Edebiyatında meydana çıkmış olup İslam Edebiyatında önemli yer tutmuştur. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında olduğu gibi Kürt Edebiyatında da Kürtçenin çeşitli diyalektlerinde kendini göstermiştir. Bu makalenin konusu Molla Alaeddin Kopî'nin manzum olarak yazdığı siyer eseridir. Molla Alaeddin bu konuda *Jiyana Pîroz* (Kutlu Yaşam) ismin de manzum bir siyer örneği vermiştir. Bu makaledeki temel gayemiz şekil ve muhteva açısından bu manzum siyer üzerine yoğunlaşp tanıtmaktır. Ayrıca bu çalışma sayesinde Klasik Kürt Edebiyatına yeni bir eserin eklendiği âşikardır. Bu çalışmanın akabinde *Jiyana Pîroz*'un manzum bir siyer olup kendine has ege-men özellikler barındırıp şekilsel açıdan mesnevi formunda açık ve akıcı bir dille kaleme alındığı anlaşılmıştır. Ayrıca muhteva açısından sadece Mekke dönemini konu edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Kürt Edebiyatı, Hz. Peygamberin hayatı, Kürtçe siyerler, Molla Alaeddin Kopî, Jiyana Pîroz.

Mullah ‘Aladdin Kopî’s “Jiyana Pîroz”: A Poetic Siyar in Kurdish Literature

Abstract

Siyar is the branch of science that deals with the life of our Prophet. In other words, the works about the life of the Prophet are called *siyar*. Naturally, it first emerged in Arabic literature and played an important role in Islamic literature. As in Arabic, Persian and Turkish literatures, it has also emerged in Kurdish literature in various dialects of Kurdish. The subject of this article is the *siyar* written in verse by Mullah ‘Aladdin Kopî. Mullah ‘Aladdin has given an example of a poetic *siyar* on this subject called *Jiyana Pîroz* (Holy Life). Our main aim in this article is to focus on and introduce this verse *siyar* in terms of form and content. In addition, it is obvious that a new work has been added to the Classical Kurdish Literature thanks to this work. Following this study, it is understood that *Jiyana Pîroz* is a *siyar* in verse and has its own sovereign features and is written in a clear and fluent language in *mathnawi* form; in addition, in terms of content, it deals only with the *Meccan* period.

Keywords: Classical Kurdish Literature, Life of the Prophet, Kurdish siyars, Mullah ‘Aladdin Kopî, Jiyana Pîroz.

Destpêk

Wekî tete zanîn Hz. Pêxember bi şexsiyet û erka xwe ji nû ve mêjû nivîsandiyê. Li gel mêjûya Îslamê musulmanan han dayîne bi rengê herî baş Hz. Muhemmed (sew) li mirovahiyê bidin nasîn. Ji ber hindê serî li gelek rêkên cur bi cur ên lîteraturê dayîne. Yek ji wan rêkan jî nivîsîna siyerê ye. Wate jê, ew berhemên li ser jiyana Pêxemberî hatîne nivîsîn ji wan re siyer tê gotin. (Yaman, 2009: 316). Li gorî daneyên li ber destan siyer piştî nîveka sedsala pêşîkê ya hicriyê ji hedîsê veqetiyaye û rêkeka xweser bo xwe ava kiriye. Di vî biwarî de tete dîtin ku carinan ji rexnegiriya zanista hedîsê dûr dikeve. Yek ji egerên vê yekê li gel babeta jiyana kesayetên giring ên mêjûyê, kartêkirina vegotinên menqîbewî û mîtolojîk in li gor aghiyên rastî yên mejûyê (Özdemir, 2007: 129).

Musulman ji bo ku erka xwe ya dînî pêk bînin hewcedariya wan bi rêberê Îslamê Hz. Pêxember (sew) heye her gav. Pêxemberî emir û nehyên Xwedê bi rêka Qur’ana Pîroz bi rengekê paqij beyan kiriye bo insaniyetê. Musulman da kamil bibin hewcehiya xwe bi Hz. Pêxemberî anîne. Ji ber hindê pêdivî bi zanîna jiyana pêxemberî dîtine bi rêka jêderên rast û durist. Gelo ibadetên xwe bi çî rengî dikir, berevaniya xwe çawa li rûber dijminên xwe dikir, jiyana wî ya rojane çawa bû, li beranber neheqîyan çawa disekinî, mêrekî çawa bû bo jinên xwe, babekî çawa bû, xem û endîşeyên wî çî bûn? Ev hemî û zêdetir, bûyîne meraq bo ehlê wî.

Xwedê di Qur’ana Pîroz de weha kerem kiriye li ser Pêxemberî: “Bibêje (Pêxember): Eger hûn bi rastî ji Xwedê hez bikin, naxwe bidin pey min, Xwedê dê ji we hez bike û li gunehên we bibore. Xwedê her gunehbexş e, dilovîn e” (Alî Îmran, 3/31). Xwedê bi vî rengî berê musulmanan dide pêxemberê xwe. Ev ayet û yên bi vî rengî qedir û giringiya Pêxemberî nîşan dane û her tim berê musulmanan zindî hêlane li Pêxemberî. Musulmanan xwestine Îslamiyetê li gorî usûla wê bi hemû rukn, erk û esasên wê bijîn. Yek ji egerên vê yekê jî eşq û şewqa mezin a li hember Pêxemberî ye ku Pêxemberî bi kiryarên xwe, reftarên xwe û miameleyên xwe di her qadê de li gel hemû cure mirovan bûye egera hezjêkirinek mezin, heta muşrikan jî pir hez jê kiriye. Li hember vê hezjêkirinê gelek ji dildarên vê rêkê xwestine di jiyana xwe de vê hezjêkirina xwe bi şikleki birêjin. Yek ji egerên dîtir ên nivîsandîna berhemên ayînî di vê rêkê de, taybet li ser babeta berbas û li ser Pêxemberî, wezîfedîtina pîroziya vê yekê ye di seranserê mêjûya Îslamî de. Şair û aliman wekî xizmetguzariyeka di rêka ayînî de vê yekê wekî ferz dibînin zor caran û bi vî rengî han dayîne berhemên li ser Pêxemberî binivîsin û wezîfeya xwe pêk bînin.

Her wekî ku amaje pê hatî kirin, siyer ew cure berhem in bi rengekî mensûr an jî menzûm hatîne nivîsîn li ser jiyana Pêxemberî. Anku jidayikbûna wî, têkiliyên wî, nubuwweta wî, cengên wî, rûdanên wî, şexsiyeta wî û hwd. Di vê çarçoveyê de kesên li dora Pêxemberî anku kesayetên mîna xulefaî raşidîn, sehabe, xanimên pêxemberî û hwd bûyîne babet bo van berhemên. Li ser vê babetê mesnewiya Mela ‘Eladinê Kopî jî bi navê *Jiyana Pîroz* li ber destan e. Mesnewî teşeyekê giring û naskirî ye di nav teşeyên nezmê de yên ku ji beytan pêk tên û wek cureyekê edebî jî qadeke berfireh a edebiyata Îslamî ya klasîk e (Adak, 2019: 245). Di vî warî de lêkolîn û nixandîna vê berhemê ji layenê ruxsarî û naverokî ve hatiye kirin.

1. Siyer

“Siyer” di binereta xwe de peyvek erebî ye, ji koka xwe ya “seyr”ê dariştiye û li gor ferhengên wateya “reftar, hal, rê, rewîştê kesekê, xislet û çîroka jiyane” dide. Ev peyv ji pirjimariya “sîret”ê pêk hatiye (Yaman, 2009: 316). Sîret hem madî û hem jî me‘newî anku diyariya rewşê ye. Pêxember di mêtûya Îslamê de wekî pêşewayekî hatiye dîtin. Lewra ji destpêka Îslamiyetê heta niha jiyana wî her tim bûye babetek serincrakêş û berhem li ser hatine nivîsîn. Çawa ku siyer bo jiyana Pêxemberî tete gotin her wesa sîret jî hem ji bo jiyana Pêxemberî hem jî ji bo jiyana kesayetên dîtir tete gotin.

Bi giştî di destpêka van berhemên de, ewil babetên şexsiyeta wî, pesindayîna wî û nixê peywirdariya wî tete vegotin. Bajarê Xwedê lê dayî Mekkeyê, Ke‘beyê, qebîleya Qureyşê, rewşa ereban di Serdema Cahiliyeyê de û fama jiyana wan, nazilbûne peyama îlahî, pêxemberbûna wî û standina wehiyan, bizavên teblîxkirinê di serdema Mekkeyê de, hicretên bo Hebeşistanê û Medîneyê, muhacir û ensar, yê hicret nekirin û munafiqên serdema Mekkeyê, bizavên piştî hicretê, barûdoxa giştî ya musulmanên li Medîneyê û girêdana wan li gel Resûlê Xwedê, munafiqên serdema Medîneyê, pêwendiyên bedewî û ehlê kitabên, pêwendiyên li gel müşrikên Mekkeyê, şer û ceng û rûdanên wî demî, şerên Bedir û Uhûd û Xendekê, rêkeftina Hudeybiyeyê, fethkirina Mekkeyê, şerên Huneyn û Tebûkê û gelek ayetên di Qur‘anê de behsa wî kirin bi şeweyekê giştî dibin babet bo xebatên bi vî rengî, sehabiyên wî û gelek babetên dîtir tene pêşkêşkirin (Şalul, 2019: 22-23).

12

Di vê çarçoveyê de “mexazî” anku “cihê cengê, ceng û serpêhatiyên cengê” pirjimar e û ji yekjimariya “maxzat”ê dariştiye. Ev term bûye navê berhemên cengên Pêxemberî yê li beramber müşrikan. Hem wekî cureyekê serbixwe hem jî li gel siyerê bi hemwateyî hatiye emilandin. Her li ser biwarê gelek berhem di alema Îslamî de hatine nivîsîn; bo wêne siyera herî kevn ku ji layenê Îbn Îshaq ve bi navê Ebu‘l-Fida Îbn Kesîr hatiye nivîsîn ku carinan bi *Sîretu‘l-Îbn Îshaq*, carinan bi *Mexazî Îbn Îshaq* û carinan jî bi navê *es-Sîretu‘n-Nebewiyye* hatiye binavkirin (Fayda, 2009: 319). Her dîsa li dû vê babetê siyer û mexaziyan cihê xwe di edebiyata kurdî de jî girtine; wek nimûne, Eliyê Herîrî menzûmeya bi navê *Qewlê Hespê Reş* di vê biwarê de nivîsiye. Her weha Mela Yasîne Alikî jî bi navê *Xezwetu‘l-Huneyn* mexaziyeke li ser Hz. Elî nivîsiye (Bnr. Bişaroğlu, 2022).

Her wekî hatî destnîşankirin ku ew berhemên li ser jiyana Pêxemberî hatine nivîsîn siyer in, li dû vê yekê berhemên li ser jidayikbûna Pêxemberî wekî *mewlîd*; yê li ser miraca wî wekî *mira-cname*, yê li ser wefata wî *wefatname*, yê li ser mucîzeyên wî *mucîzename*, yê li ser şerên wî *xezawetname/cengname* û hwd tene binavkirin (Ertekin, 2022: 15). Li ser vê babetê bo nimûne yek ji mînakên cengnameyê ji layenê Eliyê Herîrî ve hatiye nivîsîn bi navê *Qewlê Hespê Reş* di kurdî de (Bnr. Yıldız, 2021; Aykaç, 2023: 105-111).

1.1. Jêderên Nivîsîna Siyera

Nivîsandina ilmê siyerê di tarîxa Îslamê de li gor hindêk jêderên diyar û rê û rêbazan tene kifşekirin û nivîsandin. Jêderên siyera di bin banê Qur‘ana Pîroz, rîwayetên Îslamî û bermahiyan de pişqdar dibin li ser sê xalan (Şalul, 2019: 138). Xala yekem, li gor baweriya ayîna Îslamî Qur‘ana

Pîroz ji sedsala heftemîn ve hem ji layenê muhtewayê hem jî ji layenê fizîkî ve xwe parastiyê heta roja me. Qur'ana Pîroz di nava 23 salan de bi rengekê wehiya îlahî nazil bûye bi qazidiya Hz. Muhemmed (sew). Li dû van zanyariyan bivê nevê zanyariyên giring bi rêka Qur'anê peyda dibin li dor Pêxemberî. Qur'ana Pîroz jêdereka sereke ye bo nivîsîna siyerê ku ew her çend kitêbeka ayînî be jî di heman demê de kitêbeka mêjûyî ye jî. Tê de zanyariyên jiyana ereban a berî Îslamê ya civakî, ekonomî, dînî û hizirî hene. Agehiyên di vî biwarî û şexsiyet û malbata Resûlî de, pêxemberiya wî, cengên wî, têkiliyên li gel muşrikan, sîfat û taybetmendiyên wî û agehiyên pitir hene (Öz, 2006: 37-40).

Xala duyem, ilm û tefsîrên têkildarî Qur'anê dikevin bin banê rîwayetên Îslamî û bo siyerê jêderên sereke ne. Her weha di biwarê bidestêxistina zanyariyan de hedîsan cihekê biqedr heyê ku jêdera giring a duyem e. Ji rojên hicretê heta roja me nivîsên hedîsan ên ewil û bermahî bûyîne jêder. Hadis ew cure ilm e ku gotin û kiryar û liv û tevger û sîfatên Pêxemberî diyar dike, wan vediguhêze û dike babeta xwe (Şalul, 2019: 147). Piştî Qur'anê jêderên herî pêbawer û qebûlkirî li ser Pêxemberî bêguman hedîs in bes çî caran nayên rêza Qur'anê di warê delîlbûnê de (Apak, 2020: 73). Peydakirina hindêk zanyariyan ku di jêderên mêjûyî de neyî, agehiyên li ser ereban di warê rabûn û rûniştin û rewşa civakî de, agehiyên li ser menqibeyên sehabîyan, diyarkirina binekoka hindêk kiryarên mêjûyî yê hiqûqî, rastkirina hindêk famkirinên li ser pêxemberî û gelekên dîtir bi xêra ilmê siyerê peyda dibin (Öz, 2006: 40-44).

Xala sêyem, wesîqe cihekê giring digire di vê babetê de ku li gel vê yekê nameyên taybet û fermî, metinên rêkeftinê, hejmara nifûsê, defterên mûçeyan, tapo, tayîn, senet, bac, zikat û fetwa û qeydên ilmî roleka mezin dilîzin di warê peydakirina jêderên siyerê de (Öz, 2006: 50-51). Her weha şî'r beriya Îslamê jî cihekê giring hebû di nav ereban de lewra bi rêka van şî'ran zanyariyên mezin têne tespîtkirin. Wek dûmahîk jêderên devkî yê wekî çîrok, efsane, destan, menqîbe û hwd hêmanên giring in di vê babetê de.

1.2. Siyer di Edebiyata Îslamî de

Bi boneya Qur'anê û qazidiya Îslamê û liv û tevger û şexsiyeta Pêxemberî ya bilind, bêguman jiyân û kesayetiya pêxemberî cihekê giring digire di nav bawermendên Îslamê de. Yek ji esasên baweriya Îslamî bêguman baweriya bi Hz. Muhemmed (sew) Pêxemberî ye ku musulman bi kelîmeya şehadetê bawerî pê tînin. Ev yek nîşaneyê giringiya Pêxemberî ye di ayîna Îslamî de. Li dor vê çarçoveyê, di Qur'ana pîroz de bi dehan caran nîrxê wî hatiye derpêşkirin.¹

Her wekî li jorê jî berbas bûyî û hatî nîşandayîn jiyana pêxemberî cara yekem di edebiyata erebî de ji layê Îbn Îshaq ve bi navê *es-Sîretu'n-Nebewiyye* hatiye nivîsîn. Li gor zanyariyên li ber destan ev wekî siyera yekem e hem di mêjûya Îslamî de hem jî di mêjûya edebiyata erebî de (Eser, 2008: 267). Her weha di mêjûya edebiyata farisî de cara pêşîkê Cemaluddîn Ataullah bi navê *Rewzetu'l-Ehbab* siyer nivîsiye (Ertekin, 2022: 17). Di edebiyata tirkî de her çend siyerên wergêranê hatibine nivîsîn jî siyera tirkî ya telîfî cara yekem ji layenê Mustefa Darîrê Erzîromî ve bi navê *Sîretu'n-Nebî* di sala 1388ê zayînî de hatiye nivîsîn (Ak, 2019: 21). Li rûber van edebiyatan, siyerê di edebiyata kurdî de derengtir dest pê kiriye li gor daneyên hatîne bidestêxistin.

1 Kêlam 4/68; Heşr 7/59; Muhemmed 33/47; Nîsa 69/4; Enbiya 107/21 û hwd.

1.3. Siyer di Edebiyata Kurdî de

Pêxemberê Xwedê wekî rêberê ji her layenî ve xîtabî musulmanan kiriye. Lewma jiyana Pêxemberî ji her layenê xwe ve hatiye heskirin û mînakgirtin. Bi her rengî heyî di perspektîfa xalên jiyana pêxemberî de *mewlîd*, *miracname*, *mucîzename*, *xezawetname*, *wefatname* û *siyername* hatine nivîsîn.

Nivîsandina jiyana pêxemberî anku siyer her çend teb‘en di nav ereban de dest pê kiribe jî di nav civak û edebiyatên Îslamî de jî belav bûye û gehîştîye qonaxên giring. Wate jê, nimûneyên siyeran li gel erebî û farisî û ûrdûyî û tirkî û hwd di nav kurdan de jî cihê xwe dîtîye bi dehan berheman.

Li gor zanyariyan di nav kurdan de cara pêşîkê ji layenê Mela Hesên Bateyî (1670-1750) ve li ser Pêxemberî bi navê *Mewlîdê* berhem hatiye nivîsîn ku eve jî cureyek e ji siyerê wekî li jor jî amaje pê hatî dayîn li ser babeta jidayikbûna Pêxemberî ye. Ev berhem bi afirandina ronahiyê û Hz. Ademî dest pê dike heta jidayikbûna Muhemmed Pêxemberî û hindek rûdanên giring ên jiyana wî û zivirîna wî bo Mekkeyê. Her paşê siyer û miracnameya yekem ji layê Şêx Ebdurrehmanê Axtepî (1853-1910) ve bi navê *Rewdu’n-Ne’îmê* di sala 1888an de hatiye encamdan. Hilye û mirac babetên sereke yên vê berhemê ne û li gel van babetan ne‘t, mersiye û munacaatê jî tê de hene. Ev berhem, ji 4513 beytan pêk tê û hema bêje hemî li ser Pêxemberî û hezjêkirina wî ne. Piştî van her du berheman gelek berhemên siyerê têne nivîsîn di nav kurdan de (Ertekin, 2022: 17). Muhtewaya siyerên kurdî taybet jiyana Pêxemberî ye bi rengekê kronolojîk, bes siyerên taybet li ser babeteka jiyana Pêxemberî rawestiyayîn jî hene, yên wekî wefatu‘r-Resûl, hicretu‘n-Nebî, ne‘t, hilye, exlaqu‘n-Nebî, miracname, xezawetname, şefa‘etname, çil hedîs û hwd. Li gel vê babetê wekî nimûneyeka tam mirov dikare siyera Şêx Tahirê Şoşî (1917-1962) ya bi navê *Gulzarê* destnîşan bike. Gulzara Şoşî mesnewiyeka dînî/tarîxî ye ku xwudanê firehtirîn qewareyeyê di vê mijarê de. Ev berhema menzûm ji 310 serenav û 603 rûpel û teqrîbî 14.000 beytan pêk hatiye. Li ser sîreta Pêxemberî û mijarên eleqedarî wî hatiye nivîsîn. Şairî ji destpêka Îslamiyetê heta sala pêncem a koçî bi rengekê hûrgilî nivîsiye. Adak, dide diyarkirin ku dîbaceya vê berhemê yek ji sê dîbaceyên herî giring tê dîtin di edebiyata kurdî de. Lê her çend qeware fireh û dirêj be jî ji ber ku şair di jiyekê ciwan de emrê Xwudê dike beşa xatimeyê jî di nav de qismek nehatiye nivîsîn (Adak, 2020: 1506-1512).

Li dû zanyariyan hem bi mensûr hem jî bi menzûm, bi rengên telîfkirî an jî wergêranî di edebiyata kurdî de di her çar diyalektên sereke (sorani, kurmancî, zazakî, hewramî) de, kêmtirîn dewrûberê 140 berhemên têkildarî jiyana Pêxemberî li ber destan e. Rêjeya siyeran li ser diyalektên kurdî weha ye: Bi giştî di sorani de 86 siyer hatine nivîsîn. Ji van 9 menzûm, 75 jî mensûr û 2 heb jî hem menzûm hem mensûr in. Her weha 49 telîfkirî ne û 37 jî wergêrandî ne. Bi tevahî di kurmancî de 50 siyer hatine nivîsîn. Ji van 13 menzûm, 37 jî mensûr in. Her weha 38 telîfkirî, 12 jî wergêrandî ne. Di kirmançkî/zazakî de hemû 3 siyer hatine nivîsîn. Ji van yek menzûm û 2 jî mensûr in. 2 lib telîfkirî û yek wergêrandî ye. Bi giştî di hewramî de 2 siyer hatine nivîsîn. Ji van yek menzûm e, yek mensûr û her du jî telîfkirî ne (Ertekin, 2022: 136).

Li dû van zanyariyan tête dîtin ku di babeta siyerê de 86 berhemên bi diyalekta sorani; 50 bi

kurmançî, 3 bi kirmançkî, 2 bi hewramî hene û bi tamamî dikine 140 berhemên siyerê di edebiyata kurdî de (*Jiyana Pîroz* ne tê de). Dîsa tête dîtîna ku di warê siyernameyan de soran pir pêş keftine; ber eksê vê bi hewramî û kirmançkî kêr berhem hatine nivîsîn. Her dîsa li dû van zan-yariyan tê dîtîna ku ji van 23 menzûm, 115 mensûr û 2 du lib jî hem menzûm hem mensûr in. Li gor van agehiyan xuya dibe ku mensûrnûsîna siyera di nav edebiyata kurdî de bihêztir e li gor menzûmnûsîna siyera.

Her di vî biwarî de pêdivî ye bête diyarkirin ku her çend 140 siyerên kurdî hatibine diyarkirin jî reng e zêdetir hebin û nehatibin dîtîna û tespîtkirin ku roj bo rojê nivîser û berhemên siyera di nav kurdan de zêdetir û berfirehtir dibin. Li dû vê yekê yek ji van nivîserên dûmahîkê jî Mela ‘Eladînê Kopî ye ku Ertekînî xwe negehandiyê wî û berhema wî *Jiyana Pîroz* û heta niha çî xebat li ser vê berhemê nehatîne kirin. Bi vê rêkê ev berhem bûye mijara vê xebatê. Mela ‘Eladînê Kopî *Jiyana Pîroz* bi rengekê menzûm, li ser şikil û şewaza jiyana Pêxemberî, kesayetîya wî, rûdanên wê demê, li dû çavkaniyên Qur’an û hedfs û çendek ji berhemên şairên dîtîna nivîsiye. Em dikarin vê siyera giranbuha jî li van siyera û edebiyata kurdî zêde bikin.

2. Kurtejiyana Mela ‘Eladînê Kopî

Mela ‘Eladînê Kopî di sala 1937an de li gundê Melamustefayî yê ku bi ser qezaya Kopê ve girêdayî, Xwedê daye. Navê babê wî Efdel, navê bapîrê wî Heyder e. Mela ‘Eladîn ji eşîra Memanî/Memana a şaxa Badilî/Badilan e. ‘Eladîn hêj di wextê piçûkîniya xwe de, anku di heft saliya xwe de, dest bi xwendîna Qur’ana Pîroz kiriye (Ertaş, 01/03/2023).

Di encama hevpeyvîn û tşkiliyan li gel Mela ‘Eladînî, der heqê jiyana wî de agehiyên giring ketin ber destan. Mela ‘Eladîn li def melayên cudawaz berhemên kurdî/Îslamî yên wekî *Mewlîd*, *Nûbihara Biçûkan*, *Riyadû’l-Bedî’e* xwendine. Mela ‘Eladîn kitêba *‘Izziyê heta Şerhu’l-Muxniyê* li nik feqiyê Mela Nîmetullah, Mela Reşîdî dixwîne; li ber destê Mela Nîmetulahî kitêba *Netaiçu’l-Efkar*; kitêba *Suyûtî* jî li ber destê Mela ‘Ebdullahê Cindî û Mela ‘Ebdurrehmanê Durre dixwîne. Hindek ji kitêba *Camîyê* li gundê Melhemiyê yê Gimgimê li nik Mela Muhemmed Sadiq, çendê dî jî li gundê Xoşgeliyê yê Gimgimê li nik Mela Muştâq dixwîne. Her wesa li def Mela ‘Ebdullahê Cindî û Mela Se’dullahê Gewre jî xwendina xwe kiriye. Her di vî biwarî de hindek ji dersa kitêba *Mentiqê Husemkatî* li gundê Toraqa Milazgirê li def Mela Îsivê Qemê dixwîne û çenda dî jî li gundê Gulçîmenê li ba Mela Îbrahîmê Gulçîmenê (Exdad) dixwîne. Mela ‘Eladîn di sala 1964an de dizewice (Kopî, 2013: 10-11). Mela ‘Eladîn di sala 1964an de li ba Mela Îbrahîm kitêbên *We’dê* û *Îstîfereyê* dixwîne. Paşê berê xwe dide Tendûreka Milazgirê û li def Mela Zahirê Tendûrekî dersa *‘Ilmê Munazereyê* bi tevî *Haşîyan* û *Şerhû’l-Şemsiyyeyê* dibîne. Piştî wefata Mela Zahirî di Kanûna sala 1965an de Mela ‘Eladîn diçe gundê Dignûga Milazgirê li ber destê Seydayê Mela Sadiq kitêbên *Muxteser* û *Cemu’l-Cewami’ê* dixwîne û sala dîtîrê vedigere bo gundê xwe û di heman salê de dibe melayê diyanetê li gundê Xoşgeliyê ku paşê pazdeh salan li wî gundî melatîyê dike û dersê dide feqîyan. Paşê ji sala 1982an heta 1994an li gundê Rustengedûkê melatîyê dike (Aykaç, 2020: 310).

Mela ‘Eladîn bi salan li Elmanyayê di mizgeftêka fexrî de melatîyê dike û îcazeya xwe ya ilmî ji Mela Sadiq Ozturkî digire. Her paşê nêzikî panzdeh salan li welatên Ewrûpayê yên wekî

Norwêç, Hollanda, Frensa, Belçîkayê melatiya xwe berdewam dike û vedigere welêt. Niha Mela ‘Eladîn li Kopê dimîne û bi xwendin, wergêran û nivîsîna berhemên bi kurdî re mijûl e (Ertaş, 01/03/2023).

2.1. Berhemên Mela Eladînê Kopî

Mela ‘Eladîn di feqîtiya xwe de helbest nivîsîna ku di helbestên xwe de arûz jî bi kar aniye wekî şa‘îrek ji edebiyata klasîk. Şairî her çend birek helbest nivîsandibin jî di serdema destpêka melatiya xwe de hemî dirandine (Ertaş, 01.03.2023). Bi her rengê heyî, Mela ‘Eladîn çar berhemên bi kurdî nivîsîna ku ji van *Rezê Jiyane* di sala 2013an de hatiye çapkirin, bes her sêyên dî hêj jî nehatine neşîrkirinê. *Rezê Jiyane* û berhema berbas *Jiyana Pîroz* menzûm in; Her du berhemên dî jî mensûr in.

Ji van *Rezê Jiyane* di sala 2013an de ji weşanxaneya Nûbiharê hem bi tîpên erebî hem jî tîpên latînî çap bûye. Pişka latînî 200; ya erebî 190 rûpel in û xwedî ferhengok e (Kopî, 2013). Pişt re du keşkûlên wî yê neçapkirî yê mensûr hene ku ji wan a yekem *Tûrê Derwêş* e. Di vê berhemê de çîrok, qewlik û meseleyên cur bi cur hene ku wekî berhevkarîyê bêyî ku bigere hema çî bihîstîbe nivîsiye. Keşkûla dî jî hindêk ji wergêranên çîrok û hikayetên pirtûka *Nushetu’l-Mecalîs* e. Dûmahîkê jî her wekî tete zanîn ev berhema *Jiyana Pîroz* e ku niha li ber destê me ye. Wek amaje pê hatî dayîn siyereka menzûm e li ser jiyana Pêxemberî.

3. Jiyana Pîroz

Di vê berhemê de 36 helbestên mesnewî û qesîdeyek û murebbe‘ek û muxemmesek hene ku bi tevahî jî 39 helbestan pêk hatiye. Mela ‘Eladînê Kopî ev berhem di demekê diyar de nenivîsiye, anku nivîsîna wê belavî maweyekê dirêj kiriye. Mela ‘Eladînê Kopî di nivîsîna vê siyerê de ji jêderên cuda sûd wergirtiye. Helbet nivîser di nivîsînên xwe de her çend pabendê çend jêderan jî bin di rastiya xwe de jêderên binhişî ên paşxaneya mirovî jî xwudanê kartêkirineka mezin in. Li dû gotinên Mela ‘Eladînî, wî bi daneheva xwe ya salane ev berhem nivîsiye, ne ku rasterast berhemek daniye ber xwe û jê îstifade kiriye (Ertaş, 05/04/2023). Li dû lêkolînan bes em dikarin çend jêderên sereke amaje pê bidin. Li gor zanyariyên li ber destan û dabînkirina Mela ‘Eladînî, bo nivîsîna vê berhemê sûd ji *Nehcul-Enam* a Mela Xelîlê Sêrtî, *Mewlûd* a Melayê Bateyî, *Nuru’l-Ebsar* a Mumîn b. Hesên Eş-Şablencî wergirtiye. Her weha di dawîya berhema xwe de amaje pê daye ku ji berhemê *Welediya* di ‘ilmê munazirê de, *Haşîye* ya kitêba Mewlana Camî wergirtiye û Şerhuş-Şemsê sûd wergirtiye. Her wesa reng e ji çendîn berheman tesîr girtibe (Bnr. Pêvek).

3.1. Jiyana Pîroz ji layenê Ruxsarî ve

Ev berhem di deftereka piçûk de bi desxeta Mela ‘Eladînî bi xwe hatiye nivîsîn. Destxet zelal e û bi rehetî tê xwendin. Teqrîbî mezinahiya wê A5 e. Xêzik li ser defterê hene. Beyt carinan li ser hev carinan jî li ber kêleka hev hatine nivîsîn. Di her rûpelekê de hejmara wê rûpelê heye. Şairî naveroka berhemê jî li gor hejmara rûpelan amade kiriye. Bi tevahî jî 39 helbestan pêk hatiye û 175 rûpel in. Ev helbest bi pîvana kîteyî hatine nivîsîn, bes li gor wezna arûzê nehatiye nivîsîn. Nusxeyeka eslî bi desxeta Mela ‘Eladînî heye ku li cem wî ye di kitêbxaneya wî de û her weha fotokopiyeka wê destxetê jî li ber destê me heye (Bnr. Pêvek).

Her wekî li jorê jî hatî amajedan, di vê berhemê de 39 helbest hene. Mela 'Eladînê Kopî ev berhema xwe bi teşeyê mesnewiyê nivîsiye. Her wekî ji mesnewiyan tête zanîne her beyt di nav xwe de xwudan serwa ye, wate jê "aa, bb, cc, dd...". Mela 'Eladîn di vê mesnewiyê de beş bi beş şî'r nivîsandine û her yek ji wan jî xwudanê serenavekê ye ku bikaranîna serenavan di mesnewiyan de kême.

Her li dû destxeta li ber destan di hundirê vê mesnewiyê de du qesîde jî hene. Mela 'Eladînê Kopî di bin sernavê qesîdeya yekem de weha nivîsiye:

"Diyarkirina beşekî ji sifetên Xudê 20 [beyt in], şandina pêxember 30 [beyt in], nazilkirin û peyalkirin kitabên 40 [beyt in], miraca Resûlullah sellem 50 [beyt in], ehemmiyeta Qur'anê 60 [beyt in], cehd û xîreta Resûlê Xudê ji bo neşra di dîne Îslamê."

Ji vê beyanê em bi ser pişkên naveroka vê qesîdeyê dihilbin ku ka pêkhate û pişkên qesîdeyê çî ne. Her weha hejmarên beytên wan pişkan jî daye diyarkirin. Di warê cureyî de ev qesîde dikare wek ne't bê senifandin. Di heman babetê de qasîdeyek di jî heye li dawiya nuxseyê bi navê *Qesîdeya Ez li Dû 'ilmê Digerim*. Mela 'Eladîn ev qesîde bi bendên muxemmes nivîsiye. Mirov dişê vê cureya qesîdeyê wekî qesîdeya hizirî bi nav bike. Her li gel van murebbe'ekê cihê xwe di nav berhema Mela 'Eladînê de girtiye ku bi vî rengî ye:

*Em hatin vê cihanê
Evî serayê xanê
Bin banê asimanê
Ji bona îmtîhanê (r. 167)*

Her weha muxemmesekê cihê xwe di nav berhema Mela 'Eladînê de girtiye ku bi vî rengî ye:

*Ez li dû 'ilmê digirim li hemî gund û qura
Lew ji bo wî terkand mi dayik û xûşk û bira
Tihî birsîti mêhvan in ji mi ra her roj bira
Tim dibêjim hûn bi xêr hatin li ser çav û sera
Hûn ji bo min xweştir in zêde ji nazê dilbera (r. 174)*

Mela 'Eladînê cihê daye çend helbestan di dawiya berhemê de. Ji van, di çaran de mexlesa xwe bi kar aniye bi navê 'Eladîn:

*Ev 'Eladîn e li şemûgehê dizare bende ye
Wî qebûl ke xwe huzûrê lew di rê da mande ye (r. 163)*

Mela 'Eladîn di hindê cihan de wateya peyvan diyar kiriye. Lewra me jî wek jêrenot nîşan da. Bo nimûne:

*Civîyan Qureyşî li şewirgehê
Çikandine panêr li ber dergêhê (r. 108)*

Mela 'Eladîn hizirî kiriye ku peyva "panêr"ê neyê famkirin, ji ber hindê hewcehî dîtiye ku wê peyvê li jêra rûpelê rave bike. Bo mînak: "Panêr: Bekçî, zêrevan." Her weha gelek peyvên di jî me bi xwe wateya wan di jêrenotê de diyar kiriye li ser daxwaza Mela 'Eladîn bêyî ku di destxetê de hatibin nîşandan.

Helbestvanên edebiyata klasîk ên sedsala bîstem û bîst û yekem anku bi taybetî jî piştî serdema Osmanî û wê de, hem ji layenê şiklî ve hem jî layenê naverokî ve serî li hindek guherînan dane. Wate jê, ji layê rûxsarî ve kartêkirin û emilandina wezna arûzê kêr dibe bes li rûberê vê yekê bikaranîna pîvana heceyî her dimîne. Mela ‘Eladînê jî di helbestên xwe yên vê berhemê de wezna arûze neamilandiye bi tinê berê xwe daye pîvana heceyî.

3.2. Jiyana Pîroz ji layenê naverokê ve

Helbestvanên klasîk exleb di nivîsandinên berhemên xwe de egera nivîsandinê dinivîsin. Her gav xwe dispêrin egerekê, ka ji bo çî nivîsandine, armanc û niyaza xwe diyar dikin. Berî Mela ‘Eladîn dest bi helbestên xwe bike, merema nivîsandina xwe anku sebebê telîfa vê berhemê bi rengekê mensûr weha nivîsandiye:

“Dema ez vê berhema ku bi i‘tibar naveroka xwe pîroz e erzê hizûra we dikim hem bextiyarî hem jî xecalet his dikim. Lewra peyv sezayê(layiq) wateyê nîne. Lê ez çî bikim, me edebiyata zimanê xwe nexwendiyê. Nola erdekî kort mirov ji nû ve rake, cot bike. Bêguman şel (Girêk, gumtil, koma axê) û kesek (Xweliya hişk) tê de çêdibin. Bi tamamî hil nabe.”

Mela ‘Eladîn wekî edetî berî dest bi kitêbê bike navê Xwedê hildaye li gel hindek wesfên wî: “Bismîllahîrrehmanîrrehîm bi navê Xwudayê keremkar û perwerdekar”. Her paşê di destpêka berhemê de anku beytên yekem ên kitêbê bi vî rengî ne:

*Sername namê Ellah
Bi wî pîroz e wellah*

*Pirtûk bi wî digîhje
Ne ew be xêv û gêj e*

*Bi polekî nahêje
Bêsûd e xêrnerêj e*

*Ne navê wî be name
Demî ye bédewam e (r. 5)*

Her wekî ji destpêka her du helbestan diyar e destpêk bi navê Xwedê ye û eger navê Xwedê nebe ew tiştê kêr û xav e. Berhem bes bi wî digehe û heger ew nebe çî xêr û feyda wê nîne, berhem nakemile û her kêr e. Bi vî rengî dilsoziya wî ya li ser zimên xuya dibe. Her weha meremeka wî ya din jî ew e ku Mela ‘Eladînê Kopî di sebebê telîfa xwe de diyar dike ku jiyana me gelek ji jiyana Pêxemberî ya pîroz dûr e qet nebe bi vî rengî anku bi nivîsîna jiyana wî xwe nêzîkî wî bike, rêça wî bizane û bide zanîn:

*Bi vî karê belkî bibim nêzê wî
Jiyana ji wî dûr jîyanek qewî (r. 18)*

Gelek ayetên li ser pêrewiya Pêxemberî hene di Qur’anê de. Ev ayetên bi vî rengî qedir û giringiya babetê nîşan dane û berê musulmanan li Pêxemberî zindî hêlayîne. Musulmanan xwes-

tine Îslamiyetê li gorî usûla wê bi hemû rukn û erk û esasên wê bijîn. Her li ser vê yekê şair di helbesteka xwe de weha gotiye:

*Resûl e ji Rebbê me Pêxember e
Li rêya wî ê ku neçe ebter e (r. 39)*

Yek ji egerên nivîsîna siyera jî eşq û şewqa mezin a li rûber Pêxemberî ye ku bi kiryarên xwe, reftarên xwe û miameleyên di her qadê de li gel hemû cure mirovan bûye egera hejêkirinek mezin li beranber wî, heta muşrikan jî. Li hember vê hejêkirinê gelek ji dildarên vê rêkê xwestine di jiyana xwe de vê heskirina xwe bi rengekê birêjin. Her wekî Mela 'Eladîn dibêje:

*Evîna wî ew reng di qelbê mi da
Bi cihê ku tu gavê nebe jê cuda (r. 42)*

Yek ji egerên dîtir ên nivîsandina berhemana di rêka ayînî de taybet li ser babetê, li ser Pêxemberî wezîfedîtina pîroziya vê yekê ye di seranserê mêjûya Îslamî de. Şair û aliman wekî xizmetguzariyeka di rêka ayînî de vê yekê wekî ferz dibînin zor caran û bi vî rengî han dayîne berhemên weha bidin û wezîfeya xwe pêk bînin û dilê xwe rihet bikin. Li gorî vê biwarê her wekî Mela 'Eladîn dibêje "deyndar in tev musulman":

*Ji bo Resûlê zîşan
Deyndar in tev musulman (r. 66)*

Her wekî di Mela 'Eladîn berî dest bi helbestên xwe bike beytek ji *Gulistana Se'diyê Şîrazî* girtiye û li gorî xwe adapteyî kurdî kiriye:

*Xêred neqşe ji me şûn ve bimîne
Ji bo jinê dewamdarî ku nîne (r. 4)*

Xaleka giring e, ev ne siyereka tam e; siyer ji jidayikbûna Pêxemberî dest pê dike heta serdema Medîneyê yan jî Hicretê. Qedir û giringiya Medîneyê tê behskirin bes jiyana Pêxemberî ya wê serdemê û rûdanên wî demê nayêne behskirin û berhem li wê derê bi dûmahî hatiye. Li dû pirsar me, Mela 'Eladînê Kopî egera vê yekê weha bersivand:

"Ê min nekarî, min got bila yekê din nîviya din binvîse. Êdî rojekê bila alimek rabe binvîse. Kitêba "Celaleyn" jî isa hatiye nivîsîn. Alimekî hebû navê wî Celal biye, wexta tefsîra Qur'anê nivîsiye, di nîviyê de wefat kiriye, çûye rehma Xwedê. Îca telebekî wî, navê wî jî Celal biye, ra-biye nîviya din jî tamam kiriye. Îja navê kitêbê daniye Tefsîra Celaleyn. Celaleyn yanî du Celal." (Ertaş, 05.04.2023).

Bi vê diyardeyê em tê digehin ku ev berhem jî li bendê ye ku rojekê bête tamamkin. Li gel vê yekê Mela 'Eladîn di hindê helbestên xwe de li pişt helbestê zanyariyên wekî mêjûya nivîsîna wê helbestê anku roj, heyy, sal û cihê helbest lê nivîsandî rave kiriye. Her wesa Mela 'Eladînê Kopî carinan jêderên xwe jî nîşan dane. Me jî ev agehî di qismê jênotan da nîşan da. Bo nimûne Mela 'Eladîn piştî helbesta "Qesîdeya Ez li Dû 'Îlmê Digerim" der bareyê wê de ev zanyarî belav kirine:

"Min vê qesîdeyê di sala 1965 Mîladî de li Gundê Tendurekê yê girêdayî bi navçeya Milazgir-

dê ve nivîsand. Min wê demê li bal seydayê birêz Mela Zahir dixwend. Min “Weledî” ya di ‘ilmê munazirê de ye, “Haşîya” kitaba Mewlana Camî di gel “Şerhu’ş-Şems” xwend. Xudê ruhê wî şad bike rûyê wî spî bike. Amîn.”

Mela ‘Eladîn di berhema xwe de cih daye hindê qîsse û şîyan û mucîzeyên pêxemberan, alim û pêşengên ayîna Îslamê, edebiyatvan û şair û çîrokên gelêrî yên kurdan û kesayetên dîrokî. Lê mesele û çîroka wan nehatiye vegotin; bi tinê navê wan derbaz bûye.

Weke din nivîsandina şî‘rên klasîk çawa ku pêdivî bi zanîneka mezin a ilmî û dînî heye her bi heman rengî pêdivî bi zimanekî bihêz jî heye. Li dor vê yekê exleb gencîneya şa‘îrên klasîk gelek kûr û berfireh e. Şa‘îr gelek caran ji bo ravekirina peyamekê an jî nîşandana hêz û şîyaneweriya xwe ya peyvên an jî ji bo lêkanîna serwayan serî li peyvên zimanê xwe yên resen ên kevn didin. Her weha zor caran peyvên erebî, îranî, tirkî û hwd jî bi kar diînin. Şairî jî bi rengê siruştî ev tişt kiriye. Wek nimûne:

Erebî: MUYESSER, ILMU’L-YEQÎN, ‘EYNU’L-YEQÎN, YA EYYUHE’L-MUDDESÎR...

Farisî: MUJDE, TEN, WELÎ, SEDA, AZERDE...

Tirkî: GÊNÎŞ, KÎŞÎ, YARIŞ, BARAJ, YAN...

Her li dor vê babetê wekî tê zanîn kurdî xwudanê gelek zaravayan e û di bin banê van zaravayan de xwudanê gelek devokan e. Şubhetê gelek helbestvanên klasîk ên kurdî Mela ‘Eladîne Kopî jî ji zarava û devokên cuda yên kurdî îstifade kiriye. Di vê çarçoveyê de ji ber ku Mela ‘Eladîn ji Serhedê ye bivê nevê devoka serhedî xwediyê giraniyeka mezin e di vê berhemê de. Her wesa devoka colemêrgê/bahdînî ku di edebiyata kurdî ya klasîk de xwudanê rabirdûyeka xurt e, cihê kartêkirina xwe di vê berhemê dîsa daye xuyakirin. Li gel van peyvên soranî, botanî û mêrdînî jî xuya dibin. Her wek:

Soranî: MINDAL, NIYE, KOH, BILÊ, KAT...

Serhedî: PÊÇÎ, ÇEWT, MOZEQIRTAN, QEHFE, MERIV, BIVE...

Bahdînî: BIRSÎ, WÊRÊ, SOTIN, KEFTIN, AMAN, DIKIT...

Botanî: TOV, HEVALA WÎ BÎ, XÎZ...

Mêrdînî: WILÔ, MÊZE, VEKETIN...

Her zêdetir, bi rengê giştî kronolojî xuya dibe di nav şî‘rên Mela ‘Eladînî de. Lê belê ev kronolojî li cihekê xirab bûye ku Mela ‘Eladîn berî behskirina jidayikbûna pêxemberî şî‘rek terxan kiriye bo danasîna kesayetîya pêxemberî ku eve jî wek mentiqî kronolojîyê xerab dike.

Her weha Mela ‘Eladînê bi tinê behsa jiyana Pêxemberî nekiriye di heman demê de şî‘r ji bo sehabî û şopgerên wî jî veqetandine. Bi taybetî çend şî‘r terxan kirine li ser sehabeyên wekî Hz. Bilal, Hz. ‘Emmar, Hz. Hemze, Hz. ‘Umer kurê Xettab û her weha yek ji şopgerên Pêxemberî yên sedsala bîstem Bedî‘uzzaman Seîdê Kurdî. Di heman biwarî de şî‘reka fabl a bi navê “Gur û Şivan” jî tê de derbaz dibe ku gur tê de diaxive. Reng e peyama wê yekê dide ku hemî alem Pêxemberî dinasin û îtaeta wî dikin.

Her weha di helbestên Mela ‘Eladînî de pend û şîret zêde derdikevin pêş. Ji van *De hişyar be, Nefsê lê, Ji xew rabe, Heyat îmtihan e û Ez li dû ‘ilmê digirim* di eslê xwe de şî‘rên pendname ne. Pêşçav e ku şîretên wî exleb li ser olê ne di vê berhemê de. Li gel vê yekê şî‘ra *Nefsê lê* Mela ‘Eladînî bi rengê qesîdeyê nivîsiye.

Mela 'Eladînê Kopî di helbesteka xwe de Pêxember ji layenê şikil û şemalî ve teswîr kiriye. Li gor teswîra wî Pêxember yekê paqij û rûzelal û girover û di bejneka normal de ye. Çavêt wî reş, rengê wî ismer, biriyên wî kevan bûn. Bijangên wî dirêj, difna wî pîjîn dengê wî zîz bû. Ser û rihên wî reş bi tevahî dozdeh tayên spî lê hebûn:

*Digot ew yekî rûzelal û binûr
Şemala rûyê wî xwuya bû ji dûr*

Serê wî girover ne gir bû ne hûr
Wucûda wî normal ne jar ne sitûr

Ne reş bû sipî sorekê esmerî
Ewî çavbelek bûn kevan bû birî

*Bijangê wî hişk û dirêj û temîz
Ewî difnê pîjîn bû dengê wî zîz*

*Rihê wî siyah bû sitûyê wî zîv
Eniya wî gênîş zelaltir ji hîv*

*Muyên wî ne gungilî ne ta bi ta
Ser û rih bi gîştî sipî nozde ta (r. 128)*

Li gor lidûçûnên me em di wê hizirê de ne ku her wekî Mela 'Eladîn berhema *Nehcu'l-Enama* Mela Xelîlê Sêrtî xwendiyê, maye di bin tesîra wê de di hindê waran de. Di çend cihan de îqîbas hatiye kirin an jî tesîr jê hatiye wergirtin. Bo nimûne behskirina şikl û şemalê Pêxemberî bi heman rengî di berhema Mela Xelîlê Sêrtî de bi vî rengî derbaz dibe:

*"Li wî qametek mu'tedil bû letîf
Ne kurt û dirêj û ne zexm û zeîf*

*Ne reş bû, sipî-sorekî esmerî
Mudewwer bû wech û rihên enwerî*

*Ewî çav û burhê mukehhel hebûn
Ji deh tayan şeyba wî neh zêde bûn*

*Bi roj û şev, hem li pêş û li paş
Wekî yek didî, haşe înkâr haş!" (Kaya, 1988: 11)*

Encam

Wekî serencam, tête dîtî ku Mela 'Eladînê Kopî zimanhez û peyrewekê mezin ê kurdî ye ku di berhemên wî de ev yek eşkera ye. Mela 'Eladînê Kopî yek ji şa'irên vê dawiyê yê edebiyata kurdî ye. Mela 'Eladîn li ber destê gelek melayên xwudanme'lûmat tehsîla xwe kiriye, eve jî bûye

egera ilmekê bilind di jiyana wî de ku îro berhemana bide. Çend berhemên Mela ‘Eladînê Kopî yên çapkîrî û neçapkîrî hene ku yek ji wan jî mijara vê gotarê bû.

Ev berhem siyereka menzûm e bi navê *Jiyana Pîroz*. Wek ji navê siyerê jî têtê nasîn li ser jiyana pêxemberî hatiye nivîsîn. Li gel Pêxemberî cih daye xanima wî hindêk sehabî û aliman jî. Ji xeynî Pêxemberî perçeyên piçûk jî jiyana kesayetên di jî hene. Diyardeya mezin ew e ku Mela ‘Eladînê heta serdema Medîneyê nivîsiye. Wate jê, jidayikbûna Resûlî heta serdema Mekkeyê nivîsiye; li rûber vê yekê serdema Medîneyê nenivîsiye anku berhemeka netemamkirî ye. Mela ‘Eladînê daye diyarkirin ku bila kesekê di yê zana rabe û ji cihê mayî dest pê bike berhemê temam bike wekî berhema *Tefsîra Celaleyn*. Her wekî hatî nîşandayîn Mela ‘Eladînê Kopî nivîsandina vê berhemê bi du sebebên girê daye. Ya pêşîkê ku di destpêkê de bi rengekê mensûr nivîsiye, me kurdan edebiyata xwe nexwendiyê, lewma edebiyata me bêxwedî maye mîna erdekê kort û nehil-kirî. Merema wî ya duyem jî xwenêzîkkirina Resûlê Xwedê ye bi nivîsîna berhemeka bi vî rengî.

Şairî di vê berhema xwe de cih daye 39 helbestan. Ji van 36 mesnewî ne, yek qesîde ye, yek murebe’ û yek muxemmes e. Hêjayî gotinê ye ku Mela ‘Eladîn ji bo peyvên kêmnas û dijar jêrenot bi kar aniye. Zanyariyên nivîsîna mejûyî yên helbestan diyar kiriye yên wekî roj û heyv û sal û cihê helbest lê nivîsî. Mirov bi giştî dikare bêje kronolojiyek di berhemê de xuya dibe.

Her wekî berhema wî *Rezê Jiyane* di vê berhemê de jî pend û şîret xwe didin der. Her çiqas şairî behs nekiribe jî navê rûdan û kesayetên giring ên Îslamî û kurdî tê de derbaz dibin. Li gel vê yekê hikayetek bi rengê fablê tê de heye ku berhemê dewlemend dike. Weke din yek ji xalên giring ew e ku şairî qismek veqetandiye bo şekil û şemalê Pêxemberî.

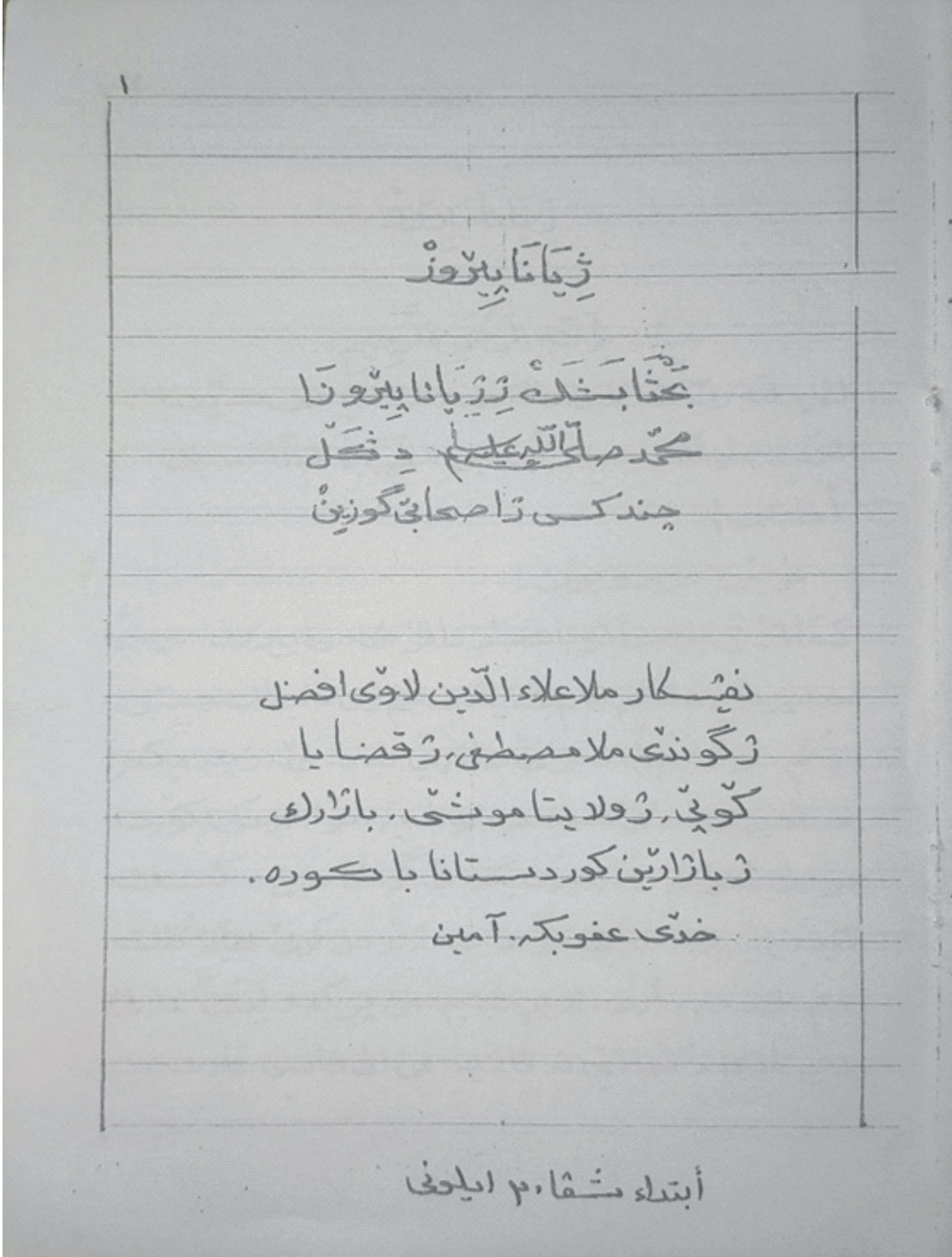
Mela ‘Eladîn sereray peyvên erebî, farisî û tirkî zimanekê sivik, zelal û fesîh bi kar aniye. Şair gelek ji zimanê xwe hes kiriye û xwestiye bi zimanê xwe feydeyekê bigehine edebiyata xwe. Her weha bikaranîna peyvên ji diyalekt û devokên kurdî yên cuda, nîşaneyên hêza qelesa wî û helbestvaniya sedsala bîstem ya edebiyata kurdî ya klasîk e. Mela ‘Eladîn her çend di berhema xwe *Rezê Jiyane* de wezna arûzê bi kar anîbe jî di vê berhema xwe de bi tinê wezna kîteyî bi kar aniye. Mela ‘Eladînê Kopî bi navê *‘Eladîn* mexlesa xwe di çar helbestên dûmahîkê de bi kar aniye. Ji van diyardeyan tê xuyanê ku Mela ‘Eladîn rasterast taybetmendiyên şa’irên sedsala bîstem ên edebiyata kurdî ya klasîk dide.

Bi xêra vê xebatê berhemeke nû di edebiyata kurdî ya klasîk de cihê xwe girt. Di biwarê dînî de di nav berhemên siyerên menzûm de berhemeke nû di lîteratura kurdî de zêde bû. Li gel vê siyerê hejmarê siyerên kurdî yên tespîtkirî bûne sed û çil û yek.

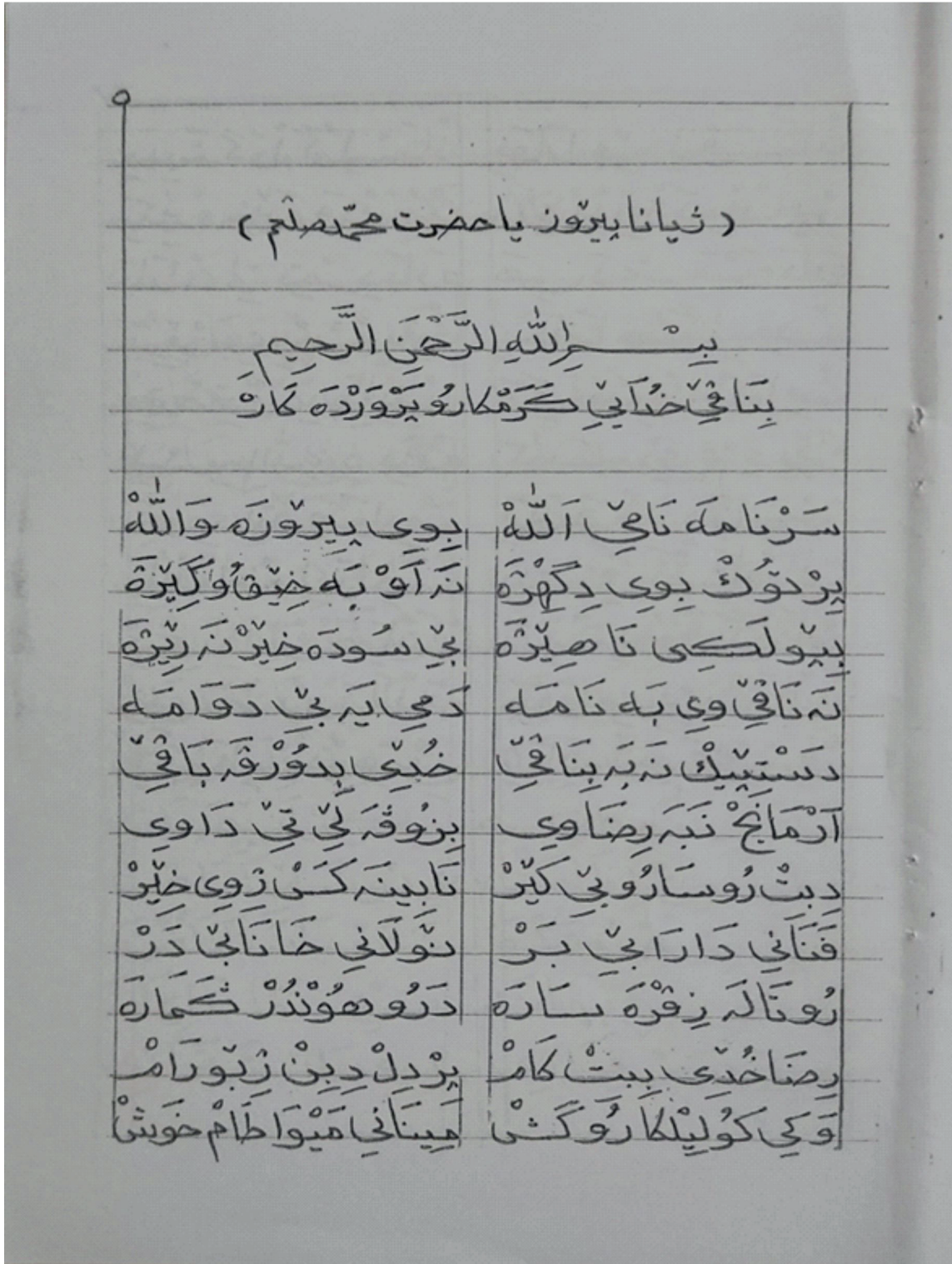
Çavkanî

- Adak, A. (2019). *Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de*. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, A. (2020, Aralık). *Gulzara Şêx Tahirê Şoşî: Mesnewîyeke Xweser a Edebîyata Kurdî ya Klasîk û Taybetiyên Wê yên Avahîya Derekî*. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, 12(4), 1506-1534.
- Ak, M. (2019). *Şair ve Peygamber - Navt Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*. Stenbol: Weşanên Ketebe.
- Apak, A. (2020). *Hadis-Siyer İlişkisi ve Hadisin Siyere Kaynaklığı Üzerine Değerlendirmeler*. Siyer Araştırmaları(7), 63-74.
- Aykaç, Y. (2020). *Mela ‘Eladîne Kopî û Berhema Wî ya “Dîwan-Rezê Jiyane”*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 111-122.
- Aykaç, Y. (2023). *Mecme’a Xezelatêd Şu’erayêd Kurmancan ji Koleksiyona Aleksandre Jaba*. Wan: Peywend.
- Bişaroğlu, S. (2022). *Cengnameyeke Hezretî Elî: “Gezwetu Huneyn” a Mela Yûnisê Alîkî*. Mardîn: Zanîngeha Mardin Artuklu.
- Ertaş, H. (01.03.2023 û 04.05.2023) Mulaqat bi Mela ‘Eladîne Kopî re. (Bi rêya telefonê).
- Ertekin, M. Z. (2022). *Kürtçe Siyer Yazıcılığı*. Stenbol: Siyer Akademi.
- Eser, M. (2008). *Eseri Günümüze Ulaşan İlk Müellifi İbn İshak’ın Güvenilirliği*. İstem(13), 261-280.
- Fayda, M. (2009). *Siyer ve Meğazi*. TDV İslam Ansiklopedisi, 37, 319-324.
- Kaya, Z. (1988). *Mela Xelîlê Sêrtî Nehcu’l-Enam*. Stockholm: Weşanên Kurdistan.
- M. Huseyn Êsî & M. Se’îd Girdarî & M. Muhemmed Bêrkevanî. (2014). *Wergera Maneya Qur’anê Pîroz Ser Zimanê Kurdî* (Cilt 4). Stenbol: Şura Yayınları.
- Mela ‘Eladîne Kopî. (2013). *Rezê Jiyane*. Stenbol: Nûbihar.
- Mela ‘Eladîne Kopî. (bê dîrok). *Jiyana Pîroz*. Destnivîs. Ji kitêbxaneya taybet a Mela ‘Eladîne Kopî.
- Öz, Ş. (2006). *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifler*. Enqere: Zanîngeha Enqereyê Entitûya Zanîstên Civakî.
- Özdemir, M. (2007). *Siyer Yazıcılığı Üzerine*. Mîlel ve Nihal İnanç Kultur ve Mitoloji Dergisi, 4(3), 129-162.
- Sönmez, N. (2018). *Tehlîla Nehcu’l-Enama Mela Xelîlê Sêrtî*. Bingol Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 4(7), 67-85.
- Şalul, K. (2019). *Siyer Usûlü*. Stenbol: Weşanên Ensar.
- Yaman, A. (2009). *Siyer*. TDV İslam Ansiklopedisi, 37, 316-319.
- Yeniterzi, E. (2015). *Türk Edebiyatında Na’îlar (Antoloji)* (Cilt 2). Enqere: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, A. (2021). *Qewlê Hespê Reş*. Wan: Peywend.

Pêvek

Destpêka "Jiyana Piroz" bi destnivîsa Mela 'Eladinê Kopî.

